

https://doi.org/10.52754/16947673_2024_35_4

Иерусалим (кудус) жана анын үч монотеисттик диндеги орду

Асилбек Абдуганиев Алимжанович

PhD, “Дин таануу” багыты боюнча философиянын доктору,
Ош мамлекеттик университети, Ош ш., Кыргызстан

E: mail: aabduganiev@oshsu.kg

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7376-9246>

Аннотация

Иерусалим-Улуу Аллахтын ырайымы менен баалуу жана өзгөчө мааниге ээ болгон жерлердин бири. Кудустун тарыхы адамзаттын жаралышына чейин терең тамыр алган. Мындан тышкары, Кудус жайгашкан Палестина аймагы, самавий диндердин пайгамбарлары жашап өткөн Ыйык жер болуп саналат. Ошондуктан, Иерусалим (Кудус)-Иудей, Христиан жана Ислам дининин пайда болгон жана бүгүнкү күнгө чейин ыйыктыгын сактап келе жаткан шаар болуп эсептелет. Бул макалада тарыхый Иерусалим шаарынын аталган үч монотеисттик диндеги орду анализделет.

Ачык сөздөр: Дин, Иерусалим (Кудус), Иудаизм, Христиан дини, Ислам

Иерусалим (кудус) и его роль в трех монотеистических религиях

Асилбек Абдуганиев Алимжанович

PhD, доктор философии по направлению
"Религиоведение",

Ошский государственный университет, г. Ош, Кыргызстан

E-mail: aabduganiev@oshsu.kg

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7376-9246>

Аннотация

Иерусалим-одно из самых ценны и особых мест, благословленных Великой Милостью Аллаха. История Иерусалима уходит своими корнями вглубь веков, еще до появления человечества. Кроме того, Палестина, где расположен Иерусалим, является Святой землей, на которой жили пророки авраамических религий. Поэтому Иерусалим является священным городом для иудаизма, христианства и ислама, и его священность сохраняется до сегодняшнего дня. В этой

статье будет проанализирована роль исторического города Иерусалима в контексте этих трех монотеистических религий.

Ключевые слова: Религия, Иерусалим (Кудус), Иудаизм, Христианство, Ислам

Jerusalem (al-quds) and its place in the three monotheistic religions

Asilbek Alimzhanovich Abduganiev

PhD, Doctor of Philosophy in the field of "Religious Studies"

Osh State University, Osh, Kyrgyzstan

E-mail: aabduganiev@oshsu.kg

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7376-9246>

Abstract

Jerusalem is one of the sacred and significant places, esteemed through the grace of Almighty Allah. The history of Jerusalem has deep roots, reaching back to the dawn of humanity. Moreover, the Palestinian region where Jerusalem is located is considered a Holy Land where prophets of monotheistic religions once lived. Therefore, Jerusalem is recognized as a city where Judaism, Christianity, and Islam originated and continues to preserve its sanctity to this day. This article analyzes the historical significance of Jerusalem in the context of these three monotheistic religions.

Keywords: Religion, Jerusalem, Judaism, Christianity, Islam

1. Киришүү

Бүгүнкү күндө Эски Кудус деп да аталган жана дубалдар менен курчалган аймакта Иудаизм, Христиандык жана Ислам үчүн өтө ыйык деп эсептелген диндик жайлар жайгашкан. Тарыхы инсандык тарыхындай эски болгон бул шаар, эң эски маданияттардын жана үч монотеисттик диндин пайда болгон жери болуп эсептелет.¹

Кудус шаары географиялык жактан Лут көлүнөн 24 километр, Жер Ортолук деңизинин жээгинен болсо 52 километр аралыкта жайгашкан. Харам-и Шарифти негиз катары алганда, деңиз деңгээлинен бийиктиги 747 метрди түзөт. Кудус, тарыхтан бери самавий (асмандык) диндер үчүн ыйык жайларды камтып, диний, социалдык жана маданий маанисин сактап келген шаар болуп саналат. Кудус, үч ыйык дин-Иудаизм, Христиандык жана Исламдын жолугушкан чекити. Кудустун бир тарабында Мусулмандар үчүн Мечит Акса, экинчи тарабында Еврейлер үчүн

¹ М. Lutfullah Karaman, "Filistin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 13, 89.

Бйлоо дубалы, ал эми үчүнчү тарабында Христиандар үчүн ыйык деп саналган Кыямат чиркөөсү жайгашкан.² Бул өзгөчөлүктөрү менен Кудус тарыхта ар кандай диндердин өкүлдөрү арасында тирешүүлөрдүн жана согуштардын да жерине айланган, ал тургай сүргүнгө айдалган жер катары да колдонулган.³ Тарыхта көптөгөн диндерге, маданияттарга жана цивилизацияларга күбө болгон Кудус шаарынын аталышы Египет тексттеринде б.з.ч. XIX-XVIII кылымдарда кездешет.⁴

Кудус шаары байыркы тексттерде ар кандай аталыштар менен кездешет: Телль Амарна каттарында "Урусалим", кеч Ассирия тексттеринде "Урусилимму", еврей тексттеринде "Йрушим" же "Йрушлям" деп жазылган. Армян тилинде "Йерушалаем", ал эми еврей тилинде "Йерушалаим" деп аталган. Грекче "Хиеросолима" деп аталган, бул аталыш шаардын ыйыктыгын билдирет. Латын тилине жана Батыш тилдерине "Иерусалим" (Jerusalem) формасында өткөн.⁵

Тарых бою Кудус шаарында ар кандай аталыштар болгон. Алардын арасында Явус, Сион, Давуддун шаары жана Ариель сыяктуу аттар бар. Ошондой эле Кудуска адилеттүүлүк шаары (Еремия, 31/2), ишенгендердин шаары, тынчтык шаары, чындык шаары, Алланын шаары (Мезмур, 46/4), аскерлердин Рабинин шаары (Мезмур, 48/8), ыйык шаар (Нехемия, 11/18) сыяктуу аттар да берилген. Кудуста аталган бул аталыштар Арабчага Кудус деп которулган. Мусулмандар да Кудусга ар кандай аттар берген. Кудус сөзү «берекелүү, ыйык» деген маанини берет жана бул арабча аталыштын булагы арамижедеги «кудша» сөзү болуп эсептелип, храмды билдирет. Мусулмандардын Кудус шаарына берген дагы бир аты-Илия. Бул ат Римдиктердин шаарга берген Аэлия атынан арабчаланган. Исламий булактарда кыскача Илия же Байтул-Макдис (Байт-ул-Мукаддас) деп айтылат. Ибрания тилинде болсо Байтул-Макдис «Бат ха-Микдаш» деп аталат.⁶ Курани Каримде «Кудус» аталышы жок. Мындан тышкары исламий булактарда Кудуска берилген башка аттар колдонулган эмес. Ошондой эле аятта «ал-Масжид-ул-Акса»⁷ сыяктуу

² Hüseyin Köftürücü, "Semavi Dinler Bağlamında Kudüs", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020, 13/71 1055.

³ Amy Singer, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*. çev. Sema Bulutsuz, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, 41.

⁴ Köftürücü, "Semavi Dinler Bağlamında Kudüs", 1055.

⁵ Yılmaz, Ahmet, *Kudüs Rehberi*, Köln: DITIB ZSU Verlag, 2017, 20.

⁶ Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınları, 2009, 279.

⁷ Исра 17/1.

терминдер Кудуска же Кудус жайгашкан Палестина аймагына ат катары берилген. Исламдын биринчи мезгилдерин эске алганда, «Масжид-и Акса» терминдери Кудус үчүн колдонулса да, негизинен айтылганы Харам-и Шариф болот.⁸

Жыйынтыктап айтканда Кудустун иудей, христиан жана мусулмандар үчүн ыйык деп эсептелишинин негизиги себептери; бул үч чоң диндеги баалуулуктарды камтыган жерлердин көбү ушул аймакта жайгашкан. Мисалы, Иса пайгамбар төрөлгөн жер-Байтулахм⁹ жана анын кабыры, Азирети Мухаммед пайгамбардын Мираж окуясы жүзөгө ашкан Акса мечити¹⁰ жана Ибрагим пайгамбардын курмандык чалган ташы-Хажар Муаллак Иерусалимдеги маанилүү ыйык жерлердин айрымдары гана болуп саналат.¹¹

Бул изилдөөбүздө самавий же үч монотеисттик дин-Иудаизм, Христиандык жана Исламда Кудустун орду жана бул диндердин Кудуска берген баалуулугу салыштырмалуу түрдө анализделет.

2. Диндер жана Иерусалим (Кудус)

«Иерусалим» же «Кудус» шаары – бул бир гана шаар эмес, ал үч монотеисттик диндин, атап айтканда, Иудаизм, Христиандык жана Исламдын ишенимдеринде «Ыйык Шаар» катары чоң мааниге ээ. Иудейлер Кудустун ыйыктыгын жана түбөлүктүүлүгүн Падыша Давуд жана Сулайман (Соломон) башкаруусу менен байланыштырышат. Тооратта (жана Инжилде) Кудус шаары поэзиялык мааниде сүрөттөлүп, анын сулуулугу жана өзгөчө мааниси өзгөчө белгиленет. Мисалы, Забурда «Бүткүл дүйнөнүн кубанычы» жана «Кемчиликсиз сулуулук» деп сүрөттөлөт. Ал эми Марсияларда (1:1) «шаарлардын төрөсү» катары да аталат.¹²

Иерусалим же Кудус үч самавий дин үчүн өзүнүн руханий мааниси жана тарыхый байланыштары менен өзгөчөлөнөт, Ал эми ушул диндердин ортосундагы диний өзгөчөлүктөр жана түшүнүктөр тарыхта блгондой бүгүн да дүйнөлүк коопсуздук жана ынтымак үчүн маанилүү. Андыктан дүйнөлүк ынтымакта чоң

⁸ Köftürcü, “Semavi Dinler Bağlamında Kudüs”, 1055.

⁹ Abdurrahman Küçük, “Beytülahm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/86.

¹⁰Исра, 17/1.

¹¹ Süleyman Özmen, “Dinî Ve Hukuki Perspektife Göre Geçmişten Günümüze Kudüs’ün Önemi”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 44.

¹² Özmen, “Dinî Ve Hukuki Perspektife Göre Geçmişten Günümüze Kudüs’ün Önemi”, 46.

мааниге ээ болгон Кудустун үч самавий диндин ар бириндеги маанисин кыскача талдаганга аракет кылып көрөлү.

2.1. Иудаизмде Кудус

Иудаизмде Кудус жер бетиндеги эң улуу жана даңктуу шаар катары таанылат. Бул шаарда жайгашкан Бет-Хамикдаш (Быйык Үй) ибадатканасы иудейлер үчүн өтө маанилүү. Ислам салтында ал Мечит Акса деген ат менен белгилүү. Иудейлер Кудусту эң быйык жана кооз жер деп эсептешет, анткени алардын ишениминде, Кудайга жолугуу жана дүйнөнүн кайра жаралуу күнү ушул шаардан башталат. Бул себептен, иудейлер намаз окуганда өз багыттарын Кудуска бурушат. Мындан тышкары, Иудей дининин адабиятында Махди (Куткаруучу) түшүнүгү да Кудуста пайда болот деп ишенилет.¹³

Иудаизмде Кудуска болгон терең сүйүү көптөгөн тарыхый окуяларга негизделген. Анын негизги себептерине төмөнкүлөр кирет: Ибрахим пайгамбар өз уулу Исхакты Кудайга арноо үчүн Мория тоосуна алып барган учур, Давид падыша Кудуска келип, келишим сандыгын (Ахит сандыгын) ошол жерге коюшу, ошондой эле Кудустун «Давиддин шаары» деп аталгандыгы. Бул окуялар Кудустун быйыктыгын жана маанилүүлүгүн бекемдейт.¹⁴

Иудаизмде Мечит Аксанын түштүк-батышында жайгашкан Давид падышанын мүрзөсү чоң диний мааниге ээ. Ал Сион тоосунда чиркөө куруу учурунда табылып, кийинчерээк мечитке айланган. 1948-жылдан баштап, бул жер иудейлер үчүн сыйынуу жайына айланган.¹⁵

Бйлоо дубалы (Батыш дубалы) иудейлер үчүн маанилүү тарыхый жана диний объекти болуп эсептелет. Ал Сулайман падыша курулган ибадаткананын калдыгы катары көрүнүп, Вавилон падышасы Навуходоносор жана римдик Тит тарабынан талкаланган. Бирок, Сулейман Канунинин доорунда дубал кайра жаңыланып, шаардын башка курулуштар менен бирге оңдолгон. Орто кылымдардан бери, иудейлер бул дубалда тилек тилеп, кагазга жазылган тилектерди таштардын арасына коюу салтын улантууда.¹⁶

2.2. Христианчылыкта Кудус

¹³ Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, 214.

¹⁴ Ümran Çokdoğan, “Dinler Açısından Kudüs ve Önemi”, *Kadim Akademi SBD*, 2024, 8/1, 21.

¹⁵ Köftürcü, “Semavi Dinler Bağlamında Kudüs”, 1056.

¹⁶ Arzu Cebe, “Semavi Dinlerin Oluşturduğu Kültürlerde Kudüs ve Kutsallık Kavramı”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, 4/13, 375.

Кудус Христиан дининин түпкү башаты катары кабыл алынат. Бул шаар Иса пайгамбардын азап чегип, өлгөн, үчүнчү күнү тирилген жана акыры кайрадан кайтып келери боюнча ишенимдер менен байланыштырылат. Матта Инжилинде "Кудайдын Ыйык шаары" деп сүрөттөлгөн бул жер Христиан дини үчүн чоң мааниге ээ.¹⁷

Византия империясы башкарган мезгилде Кудустагы чиркөөлөрдүн курулушу тездетилген. Христиан дүйнөсүндө эң Ыйык жайлардын бири болуп эсептелген Кыямат Чиркөөсү (Куттуу Мазар Чиркөөсү) жана Ыйык Туулган Чиркөөсү ушул шаарда жайгашкан. Христиандар Иса пайгамбардын акыркы тамагы (Эвхаристия), кыйноолору, өлүмү жана кайра тирилүүсү ушул чиркөөлөрдө болгон деп ишенишет. Ошондой эле, Насирадагы "Кабарлануу Чиркөөсү" да Христиандар үчүн чоң мааниге ээ. Кызыктуу жагы, 638-жылдан бери Кыямат Чиркөөсүнүн ачыкчын Мусулман Жудех жана Нусайба үй-бүлөлөрү сактап, чиркөө эшиктерин күн сайын ачышат. Иса пайгамбардын ишмердүүлүгү Галилеяда башталып, Кудуска багыт алган, анткени ал элдин терс мамилесине кабылган.¹⁸

Азыркы учурда Кудус дагы да болсо Кудайдын Ыйык көз алдында калууда жана Христиан дини үчүн сыйынуучу жана урматтоочу жерлердин бири катары өз маңызын сактап келет.

Христиан дини боюнча Кудустун Ыйыктыгын жана маанисин үч негизги категорияга бөлүүгө болот:

- 1) Иса пайгамбардын окуяларынын Кудуста болушу;
- 2) Христиан дини үчүн маанилүү Ыйык Мазар Чиркөөсүнүн ушул шаарда курулушу;
- 3) Кудустун ажылык ибадаттарын аткаруу үчүн Ыйык жай катары эсептелиши.¹⁹

2.3. Исламда Кудус

Мусулман дининин ишеним жана баалуулук системасында Мекке жана Мадина шаарларынын мааниси чоң, ал эми Кудус да Ыйык шаарлардын катарына кирет.²⁰ Кудус жана Мечит Акса Ислам дүйнөсүндө өзгөчө мааниге ээ, алардын руханий мааниси жана Ыйыктыгы жогору. Мечит Акса Исламда биринчи кыбыла катары таанылган. Курани Каримде Кудус жөнүндө кыйыр түрдө айтылган, «*Ал эми аны жана Лутту куткарып, ар ким үчүн береке*

¹⁷ Muhammed Güngör, "Hristiyanlıkta Kudüs'ün Kutsallaşma Süreci", *Amasya İlahiyat Dergisi*, 2020, 14, 148.

¹⁸ Köftürcü, "Semavi Dinler Bağlamında Kudüs", 1058.

¹⁹ Çokdoğan, "Dinler Açısından Kudüs ve Önemi", 25.

²⁰ Ömer Faruk Harman, "İslamiyet ve Kudüs", *Milel ve Nihal*, 2019, 16/1, 28.

менен толтурулган жерге жеткирдик»²¹ деген аятта Кудуска жекече шилтеме берилет.

Кудус шаары жана Мечит Акса жайгашкан аймак Исламда ыйык аймак катары бааланат. Мечит Аксанын мааниси хадистерде да белгилүү. Мечит Акса, Мечит Харам жана Мечит Набави Ислам дүйнөсүндө зыярат кылуу сунушталган ыйык жерлердин катарына кирет. Мечит Акса, Мечит Харамдан кийинки эң ыйык жана руханий мааниси жогору болгон жай катары эсептелет. Пайгамбар (с.а.в) Меккеден Мадинага хижрат кылуудан мурун, Кааба алдында эки же үч жыл бою туруп, намаздарын Кудуска карай багыттап окуду. Мадинага хижрат кылгандан кийин дагы бул адатты улантты.²²

Убакыт өтүп, Аллах тарабынан Пайгамбарга: «Эми жүзүңдү Мечит Харамга карата бур!»²³ - деп айтылган аят аркылуу кыбланын өзгөргөнү билдирилген.

Улук Аллахтын буйругу менен Пайгамбар, Меккедеги Мечит Харамдан ырайымдуу Мечит Аксага алып барылган. Бул окуя түнкү сапар (Исра) деп аталат, ал эми ошол жерден жети кабат асманга болгон сапар (Мираж) катары белгилүү. Пайгамбар (с.а.в.) аткарган ушул окуялар Ислам дүйнөсүндө Кудустун маанисин дагы да ачыктыктан көрсөтөт. Мындан тышкары, Кудус көптөгөн пайгамбарлардын жашаган жана элчилик милдетин аткарган шаары катары таанымал.²⁴

Корутунду

Ортоңку Чыгыштагы Палестина жана Иерусалим аймагы тарыхтан бери дүйнө жүзүндөгү эң маанилүү жана күрөшкө толгон жерлердин бири болуп келген. Бүгүнкү күнү бул аймактагы негизги саясий жана экономикалык факторлордун арасында динге байланыштуу баалуулуктар да өзгөчө рол ойнойт.

Кудус-Иерусалим, үч монотеисттик дин Иудаизм, христианчылык жана ислам үчүн ыйык жер болуп саналат. Иудаизмде Кудус "Ыйык Шаар" деп аталып, Яхудия падышалыгынын борбору катары маанилүү. Христиандыкта, Иерусалим Иса пайгамбардын жашоосундагы негизги окуялар менен байланыштырылат. Ал эми Исламда болсо Кудус, Акса

²¹ Анбия, 21/17.

²² Harman, "İslamiyet ve Kudüs", 28.

²³ Бакара, 2/144.

²⁴ Ömer Özpinar, "Beyt-i Makdis'in Kible Olması ve Süresiyle İlgili Rivâyetlerin İncelenmesi", *İstem Araştırma Dergisi*, 2021, 19/38, 194.

мечити менен байланышта жана Мухаммед пайгамбардын Исра-Мираж окуясы ушул жерде жүзөгө ашкан.

Жыйынтыктап айта турган болсок үч монотеисттик диндин ар биринин Кудуска (Иерусалим) байланыштуу диний баалуулуктары бирдей мааниге ээ. Андыктан тарыхта болгондой бүгүн да бул аймактагы чыр чатактарды диний көз караштар менен чечүүгө мүмкүн эмес. Себеби Кудустун ыйыктыгы тууралуу түшүнүктөр ар бир диндин өзүнүн парадигмасына ылайык бирдей мааниге ээ жана чындык деп эсептелет. Ошондуктан маселенин бул өңүттөн талкуусу бүтпөйт. Башкаруусу учурунда Кудуста тынчтык орногон жана мунун сырын түшүнгөн Азирети Умар жана бул жерге бийлик жүргүзгөн мусулмандар Кудустун ыйыктыгы тууралуу өз диний парадигмаларын гана таңуулаганга аракет кылышкан эмес. Алар негизинен өздөрүнүн бул маселедеги түшүнүктөрүнүн чындык экенин, абсолюттук ыйыктыгын билдиришкен, бирок башка ишеними бар адамдардын ыйыктык түшүнүктөрүнө өз чегинде баа беришкен жана алардын да жашоосуна мүмкүнчүлүк беришкен.²⁵ Бүгүнкү күндө да Кудус боюнча маселени чечүү үчүн диндердин биринин ыйыктык дооматынын чын эместигин далилдөөгө жана экинчисин жок кылууга аракет кылуу көйгөйдү чечүүнүн ордуна аны кыйындатат. Ошондуктан Кудус боюнча учурдун талабы жана жасашыбыз керек болгон нерсе-бул аймакты аты айтып тургандай тынчтык шаарына айландыруу болуп саналат.

Колдонулган адабияттар

1. Abdurrahman Küçük, “Beytülahm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/86.
2. Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınları, 2009.
3. Amy Singer, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*. çev. Sema Bulutsuz, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
4. Arzu Cebe, “Semavi Dinlerin Oluşturduğu Kültürlerde Kudüs ve Kutsallık Kavramı”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, 4/13.

²⁵ Cengiz Batuk-Rabia Mert, “Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2017, 8/2, 147-148.

5. Cengiz Batuk-Rabia Mert, “Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2017, 8/2.
6. Hüseyin Köftürücü, “Semavi Dinler Bağlamında Kudüs”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020, 13/71.
7. M. Lutfullah Karaman, “Filistin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992).
8. Muhammed Güngör, “Hristiyanlıkta Kudüs’ün Kutsallaşma Süreci”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, 2020, 14.
9. Ömer Faruk Harman, “İslamiyet ve Kudüs”, *Milel ve Nihal*, 2019, 16/1.
10. Ömer Özpınar, “Beyt-i Makdis’in Kible Olması ve Süresiyle İlgili Rivâyetlerin İncelenmesi”, *İstem Araştırma Dergisi*, 2021, 19/38.
11. Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007
12. Süleyman Özmen, “Dinî Ve Hukuki Perspektife Göre Geçmişten Günümüze Kudüs’ün Önemi”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 4/1.
13. Ümran Çokdoğan, “Dinler Açısından Kudüs ve Önemi”, *Kadim Akademi SBD*, 2024, 8/1.
14. Yılmaz, Ahmet, *Kudüs Rehberi*, Köln: DITIB ZSU Verlag, 2017.